

ערי חומה שחרבה חומתן

ברור הוא, כי הדינים הנהגים בעיר חומה, כגון בתי ערי חומה או שילוח מצורעים וכו' מקויימים בזמן היות ערים אלו בקדושתן וכאשר הן מוקפות חומה. ויש לברר אם נוהגים דינים אלו בערים שהיו מוקפות חומה וחברו חומותיהן אם בזמן קדושה ראשונה אם בזמן קדושה שניה או שלישית, על מנת לקבוע מהו דין חברון העיר, שכפי הנראה היו לה חומות בזמן יהושע ועליית עזרא (עיי' במאמר 'חברון אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן-נון') והיום חרבות הן ואינה מוקפת.

במסכת ערכין (דף לב, א) נאמר:

"מוקפת חומה מזמן יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של צפורי וחקרה של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלא וגדוד וחדיד ואונה וירושלים וכן כיוצא בהם". ובהמשך הגמרא שם: "תניא אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: למה מנו חכמים את אלו (הערים המוקפות המופיעות במשנה) ? כשעלו בני הגולה מצאו את אלו וקדשום, אבל הראשונות בטלו משבטלה הארץ. קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. ורמינהי, אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: וכי אלו בלבד היו ? והלא כבר נאמר 'ששים עיר כל חבל ארגוב בבשן כל אלה ערים בצורות' (דברים ג) ? אלא למה מנו חכמים את אלו ? כשעלו בני גולה מצאו אלו וקדשום ; קדשום ? הא אמרינן דלא צריך לקדשינהו ! (דקתני סיפא : ולא אלו בלבד ... שקדשה לשעתה ולעתיד לבוא — רש"י) אלא מנאום ; ולא אלו בלבד אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון — כל מצוות הללו נוהגות בה, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא. איבעית אימא : תרי תנאי ואליבא דרבי ישמעאל, ואיבעית אימא : חד מינייהו ר"א ברבי יוסי אמר ; דתניא רבי אלעזר ברבי יוסי אומר : אשר לוא חומה — אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן.

מאי טעמא דמ"ד קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא ? דכתיב 'יעשו כל בני גולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וכו' ותהי שמחה גדולה מאוד'. אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא ; ? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה — אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, ואומר: 'והביאך ה'

אלוקיך אל הארץ אשר יָקְשׁוּ אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים האלה אף ירושתך בחידוש כל הדברים האלה".

מפורש שסובר רבי אלעזר ברבי יוסי, שעיר שהיתה מוקפת קודם לכן חשובה מוקפת ואף על פי שחרבו חומותיה (מובא גם במסכת מגילה דף ג, ב: י, א ובמסכת שבועות דף טו, א ועוד).

אלא שיש לעיין, אם להלכה יש לסמוך על דעה זו. ובעיקר הדבר צריך עיון, שכן בסוגיה זו בתירוצה השני של הגמרא 'חד מינייהו ר"א ברבי יוסי אמרה, נאמר שדרשתו של ר' אלעזר ברבי יוסי היא היסוד לומר שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, ואם כן, מכיוון שלהלכה נפסק שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, לכאורה אף דינו של ר' אלעזר ברבי יוסי אינו כהלכה הפסוקה.

להלן נברר את שיטותיהם של הרמב"ם ושאר ראשונים בדין ערי חומה שחרבה חומתו, בקדושתו בכיבוש הארץ, בביטול קדושתם בזמן גלות בבל ובקידושן שוב בזמן עליית עזרא ועלייתנו אנו — במהרה; אם יש צורך בהיקף חומה ממש בעת הקידוש ובזמן חלות הקדושה; במהותה של קדושת ערי חומה, אם תלויה היא בקדושת ארץ ישראל לעניין המצוות התלויות בארץ או קדושה מיוחדת היא דוגמת קדושת ירושלים. ומתוך כך נבוא להסיק גבי חברון העתיקה שחרבה חומתה, אם אף עתה חשובה היא עיר חומה לכל דיניה.

א. דעת הראשונים שדברי ר' אלעזר ברבי יוסי הם גם אליבא דמאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא

כבר כתבנו לעיל, שמתירוץ הגמרא 'חד מינייהו ר"א ברבי יוסי, נראה שר' אלעזר ברבי יוסי הוא הסובר שכל שתעלה לך מסורת מאבותיך שהיתה מוקפת חומה מזמן יהושע בן נון הרי היא בקדושת עיר חומה, ודרשתו היא המקור לומר שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא (דבר שאינו תואם את פסק ההלכה הידוע, שקדושה שניה היא בלבד קיימת לשעתה ולעתיד לבוא). ובפשטות יש לומר, שלתירוץ הגמרא הראשון 'תרי תנאי ואליבא דרבי ישמעאל' אין דעתו של ר' אלעזר ברבי יוסי זהה לדעת מאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא המוזכר בבבלי, ואין דעתו של מאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא תלויה בדרשת ר' אלעזר ברבי יוסי, ואפשר שמקורו הוא מדרשה אחרת.

אלא שלכאורה לא משמע כן מהמשך דברי הגמרא בערכין שם ששאלה 'מאי טעמא דמ"ד לא קדשה לעתיד לבוא' ולא שאלה מאי טעמא דמאן דאמר קידשה לעתיד לבוא, הרי שהיה ברור לה שטעמו של מאן דאמר זה הוא מן הדרשה 'לוא — לא חומה'.

והרמב"ם (שמיטה ויובל יב, טו—טז) כתב: "אין סומכים אלא על חומה המוקפת בשעת כבוש הארץ, כיצד, עיר שלא היתה מוקפת חומה בשעה שכבש יהושע את

1 כן העיר היחזון איש' על הרמב"ם שמיטה ויובל יב, טו.

הארץ אע"פ שמוקפת עתה הרי היא כבתי ערי החצרים, ועיר שהיתה מוק"ח בימי יהושע אע"פ שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת. כיון שעלה עזרא בביאה שניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותה העת מפני שביאתן בימי עזרא היא ביאה שניה כביאתן בימי יהושע, מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו בתי ערי חומה ונתחייבו במעשר, אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו בתי ערי חומה".

ובהלכה טו שם הוסיף: "וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות שנאמר 'זהביאך ה' אלוקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה', מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך אתה נוהג בה בחדוש כל הדברים האלו אף ירושתך אתה נוהג בה בחדוש כל הדברים האלו".

וממה שכתב בתחילה 'אף על פי שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת' מפורש שפסק כדעת ר' אלעזר ברבי יוסי, וממה שכתב 'כיון שעלה עזרא בביאה שניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה' למדנו, שסובר שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ומכאן שסובר שאין הכרח שלדעת ר' אלעזר ברבי יוסי קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא. וכבר הקשה ה'כסף משנה' שם שלכאורה 'מוכה הרמב"ם שטרא לבי תרי', שהרי מכוח דרשת ר' אלעזר ברבי יוסי נצטרך לכאורה לסבור כמאן דאמר קידשה לעתיד לבוא. ותירץ שהרמב"ם כסתמא דגמרא במגילה (דף ג, ב): 'אמר ריב"ל, כרך שחרב ולבסוף ישב גזון ככרך, מאי חרב? אלימא דחרבו חומותיו ישב — אין, לא ישב — לא, והא תניא ר"א ברבי יוסי אומר אשר לוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, אלא מאי חרב שחרב מעשרה בטלגים'. ולכאורה מקשה הגמרא מסתם ר' אלעזר ברבי יוסי — ומשמע שהלכה כמותו². ואם כן יש לומר, שסבר הרמב"ם כתירוץ הראשון בגמרא שלפני דרשת ר' אלעזר ברבי יוסי אינה מקור לשיטת הסוברים שקידשה לעתיד לבוא (ועיין לקמן פרק ז). ויש ראייה לכך מהמשך דברי הגמרא שם (ראה בהקדמה), ששאלה מאי טעמא דמאן דאמר לא קידשה לעתיד לבוא, ולכאורה יש לתרץ בפשטות שאינו סובר כדרשת ר' אלעזר ברבי יוסי, ומכל מקום תירצה שם הגמרא תירוץ אחר, מכאן שאין מקורו של מאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא מדרשת ר' אלעזר ברבי יוסי. "ומאידך אפשר שר"א סובר שקדשה לעתיד לבוא, אולם אפשר גם דיליף מקרא אשר ירשו אבותיך ולא קדשה לעתיד לבוא" (חזון איש שביעית ג, 1).

2 ואף שלפי התוספות במגילה גם ריב"ל בעצמו סובר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ולכאורה יש לומר דדווקא משום כך הקשו עליו מר' אלעזר ברבי יוסי, אף על פי שלאו הלכתא היא, בכל אופן משמע בירושלמי (מעשר שני פ"ג) רבי חנינא ורבי יונתן וריב"ל עלו לירושלים נתמנו להם פירות ובקשו לפדותם בגבולין (והובא בכסף משנה מעשר שני פ"ג, כמקור לדברי הרמב"ם שם), ומבואר משום דסבירא ליה לא קידשה לעתיד לבוא. ועיין במצוות רא"ה (צג) שהוכיח שריב"ל סובר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, וצריך בירור. וב'דברי יוסף' (ל'בעל תבואת הארץ' תשובה ב) כתב, שהתנא של המשנה בערכין חולק על דברי ר' אלעזר ברבי יוסי, עיין שם.

וכן ראייה מתוספתא, שאין דעתו של ר' אלעזר ברבי יוסי דעת יחיד וזו לשונה: "עיר שנפלה חומותיה כל המצוה הזאת נוהגת בה" (ערכין ה, ז) שנקטה התוספתא בסתם ולא כדעת יחיד, ועוד שכתב הטורי אבן (למגילה דף י, א) שדרשות כאלה של לוא — לו' גדרשות בכל הש"ס ואם לית לן דרשה כזאת כאן — קשיא, אלא ודאי גדרש בכהאי גוונא ודרשתו של ר' אלעזר ברבי יוסי היא אליבא דכולי עלמא. וכן כתב הפני יהושע (למגילה דף ג, ב) בדעת הרמב"ם, דליכא מאן דפליג על ר' אלעזר ברבי יוסי, והיא גם כן סתם מתניתין דערכין שמנתה 'אונ' אף על פי שחרבה חומתה³. וגם הרמב"ן בחידושו (למגילה דף י, ב) כתב, שאין לקשר בין דעת ר' אלעזר ברבי יוסי לבין מאן דאמר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, וזה לשונו שם: "קשיא לי מה ענין זה לזה לקדושה ראשונה אם קידשה לעתיד לבוא, לעולם אימא לך ר"א ברבי יוסי נמי לא קדשה סבירא ליה, אלא שדרש מן המקרא הזה שאין חומה מעכבת". ובהמשך תירץ שם: "אלא הכי קאמרינן, חדא מינייהו ר"א ברבי יוסי אמרה דשמעינן ליה דמירי בדין בתו ערי חומה ובזמן הקדושה שלהן ואיירי בהו נמי לענין קדושת הארץ, וחדא מהנך ברייתות דידיה היא ולא מסיימא לן כלל אי קמייתא אי בתרייתא". והיוצא מדברי, דאף אם נסבור כתירוצא בתרא בגמרא בערכין 'חדא מינייהו ר"א ברבי יוסי אמרה' עדיין אפשר יהא לומר, דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, וכל מה שדרש ר' אלעזר ברבי יוסי הוא שאין חומה מעכבת.

ובדרך אחרת כתב הגר"א (לערכין דף לב) על דברי הגמרא 'חדא מינייהו ר"א ברבי יוסי אמרה', וזה לשונו שם: "פירוש — משום דמתמה והלא כבר נאמר ששים עיר וכו', והלא יכול לומר שחרבו, אלא ר"א ברבי יוסי היא". ומשמע מדבריו, שדינו של ר' אלעזר ברבי יוסי אינו קשור בהכרח בדין שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, אלא משום שלא ענתה הגמרא על השאלה למה מנו חכמים את אלו — משום שחרבו, משמע דסבירא ליה דנפילת החומה אינה מבטלת את היותן ערי חומה.

ב. דעת הקושרים את ר' אלעזר ברבי יוסי לדין של קדושה ראשונה שקידשה לעתיד לבוא

בניגוד לכל האמור לעיל, כתב בריטב"א (במגילה דף י, ב), שר' אלעזר ברבי יוסי ודאי סבר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, מדנקט 'עכשיו' והוה ליה למכתב כל שהוקף מימות יהושע בן נון אף על פי שחרב בימי שלמה, דאז היה משמע שסובר לא קידשה לעתיד לבוא. ומדנקט 'עכשיו' — דהיינו אין לו חומה בקדושה שניה, משמע שוודאי סובר ר' אלעזר ברבי יוסי שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא.

וכן נראה מדברי הראב"ד בהשגתו לרמב"ם שם, שסובר שמאן דאמר 'אשר לוא חומה אף על פי שאין לו עכשיו', סובר בוודאי קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא. וזה לשונו: "א"א חידוש גדול אני רואה בכאן דהוא סבר קדושת יהושע לא

3 אולם קשה דמנא ליה ל'פני יהושע' שחרבה אונו בזמן גלות בבל, וגם דלא כמסקנתנו במאמר 'חברון אם היא מוקפת חומה', שלא חרבו הערים מחומתן עם גלות בבל.

קדשה לעתיד לבוא והדר אמר אע"פ שאינה מוקפת חומה הרי היא כמוקפת רצה לומר שהקדושה הראשונה לא בטלה עד שבטלה הארץ, חידוש גדול הוא זה ואין סומכין עליו שהראשונות בטלו משבטלה הארץ אע"פ שחומתה קיימת ואם נפלה חומתן מיד בטלה קדושתן". ועל הלכה זו השיג: "א"א הא דלא כרבי יוסי אלא במקומות שלא קדש עזרא". ובכוונת השגת הראב"ד נחלקו המפרשים, אם השגתו היא שיש ברמב"ם סתירה בפסק ההלכה, או אם השגתו היא שהעקרונות השונים שבהם משתמש הרמב"ם סותרים זה את זה לפי דברי הגמרא. ה'כסף משנה' והרדב"ז שם פירשו, שהבין הראב"ד בדברי הרמב"ם שמה שכתב אע"פ שמוקפת עתה' — קאי על זמנו, ולכך הקשה שדברי הרמב"ם סותרים זה את זה, שמקודם כתב כל עיר אף על פי שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת ולאחר מכן כתב כיוון שגלו בטלה קדושתן. ותיצו הם — דודאי יש לומר שכוונת הרמב"ם במה שכתב 'עתה' — היא על זמן קדושה ראשונה. ואולם אם זאת כוונת הראב"ד בהשגתו, הווי ליה בפשטות לומר שדבריו סותרים זה את זה.

והמהר"י קורקוס פירש, שהשיג הראב"ד כגון סתירה עקרונית שלא הוקשה לו אלא הדין היסודי של קדושת הארץ, שמתוך שהביא הרמב"ם דברי ר' אלעזר ברבי יוסי משמע שקידשה קדושה ראשונה לעתיד לבוא, בעוד שבכל מקום סובר הרמב"ם לא קידשה לעתיד לבוא. ואף על פי שאפשר לומר, שדין 'לוא' — לא חומה' הוא בזמן קדושה ראשונה בלבד, או שאיגו קשור כלל לדין קדושה ראשונה אם קידשה לעתיד לבוא, בכל אופן רואה הראב"ד את דרשת ר' אלעזר ברבי יוסי כיסוד לדעת הסוברים שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא. ובהלכה זו ממשיך להשיג, דאפילו אם נסבור דקדושה שניה קידשה לעתיד לבוא, מכל מקום למה כתב הרמב"ם שיש צורך בקידוש שלישי לענין ערי חומה.

ג. בביאור דברי הרמב"ם בערי חומה שחרבו חומותיהן

ובדברי הרמב"ם (הובאו לעיל) יש כמה קשיים יסודיים. ראשית, מה שהוזכר זמן יהושע ומאי נפקא מינה מאחר שבטלה קדושה ראשונה שהיא מימות יהושע. ושנית מה תלה דין בתי ערי חומה בימות יהושע אפילו אם בטלה קדושה ראשונה מכל מקום תספיק קדושת עזרא שהיא עדיפה לדעת הרמב"ם שהיא בחזקה ולא בכיבוש כקדושה ראשונה (כפי שכתב בראש הלכות תרומות). ועוד שלא כתב בקדושה שניה בדומה למה שכתב בקדושה ראשונה "עיר שהיתה מוקפת בזמן עזרא אף על פי שאינה מוקפת עכשיו הרי כמוקפת".

עוד קשה, מאחר שסובר הרמב"ם שקדושה שניה קידשה לעתיד לבוא (הלכות תרומות שם), למה כתב בהלכה זו דין שלעתיד לבוא יקדשו מחדש בתי ערי חומה, ועוד שהדרשה המובאת שם 'מקיש ירושתך לירושת אבותיך' הובאה בגמרא לדעת הסוברים שקדושה ראשונה בטלה, ושניה קידשה לעתיד לבוא, ואיך הביא הרמב"ם דרשה זו לענין התקדשות מוקפת חומה בקדושה שלישית. וכן צריך בירור, שלא מנה שמות לערים המוזכרות במשנה בערכין והרי יש נפקא מינה לדין ערי חומה אף בזמננו.

וגם מה שכתב 'כיון שעלה עזרא נתקדשו כל הערים המוקפות חומה', מה נפקא מינה בהא דהתקדשו ערי חומה, שהרי הוכיחו בתוספות (גיטין דף לו) שדין ערי חומה תלוי ביובל ולכך בבית שני שלא נהג יובל (פרק י מהלכות שמיטה) לא נהג דין בתי ערי חומה מדאורייתא. כן יש להעיר, שלא כתב בהלכה טו 'המוקפות באותה העת' כמו שפירש גבי קדושה שניה, שמשמע לכאורה שאין צורך בהקפת חומה בזמן קדושה שלישית. עוד יש להקשות, דאם בטלו מוקפות חומה מימות יהושע, מה תלו חכמים את תקנת המגילה אם פרוים או מוקפים בהקפת חומה מימות יהושע בן נון, שהרי תמיד סומכים חכמים תקנתם לדין תורה ולא לגמרי (ריטב"א תחילת מגילה והר"ן שם, וכן במצות ראי"ה לאורח חיים סי' תרפח).

ויש לפרש דעת הרמב"ם על פי מה שכתב ה"כפתור ופרח' (פרק ח) וזה לשונו :

"מוקפות חומה מימות יהושע בן נון ומסתברא שהוא הדין בקצת עיירות שהם היום בארץ כיבוש אדון הנביאים אדוננו משה ע"ה כגון סלכה ואדרעי, ואומר כל אלה ערים בצורות דלתיים ובריה, ואמרינן מסכת מגילה... אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי וכי אין לנו מוקפות חומה אלא אלו בלבד, הרי הוא אומר ששים עיר כל חבל ארגוב, אלא כיון שגלו ישראל לבבל בטלה מהם מצות ערי חומה וכשעלו מן הגולה מצאו אלו שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון וקדשום. ולא אלו בלבד אלא כל שתבוא לך במסורת שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון כל מצוה הזאת נוהגת בו, כלומר מצות בתי ערי חומה ושלוח מצורעים ושאין עושים מגרשיהם שדה, אם כן מהא דרבי ישמעאל ברבי יוסי אית לן שכל העיירות המוקפות חומה שזכרו למעלה שהם קדושות מכיבוש שני, וכן נמי כתב הר"ם ז"ל כיון שעלה עזרא מביאה שנייה נתקדשו כל העיירות המוקפות חומה באותה העת והר"י כתב אלא כשעלו בני הגולה מצאו אלו כלומר לא מצאו עיירות אלא אלו וקדשו והוא הדין לשאר".

ולכאורה נראים דבריו כסותרים זה את זה, שהביא דבריו של רבי ישמעאל ברבי יוסי 'כל שתבוא לך מסורת מימות יהושע' — דהיינו לישא דגמרא של קדושה ראשונה, ואחר כך כתב ומהא אית לן שכל העיירות המוקפות חומה שהן קדושות מכיבוש שני ולראיה הביא את דברי הרמב"ם שסובר שבטלה קדושה ראשונה של עיר חומה. וכעין זה יש להעיר בדברי התוספתא (ערכין ה, ז) וזה לשונה: "עיר שנפלה חומתה כל המצוה הזאת נוהגת בה", ואחר כך כתבה: "כיון שגלו ישראל לבבל בטלה מהם מצות ערי חומה...". וגם כן קשה, שאם בטלה מצות ערי חומה עם גלות בבל, מה הביאה וזתוספתא את הדין של "עיר שנפלה חומתה נוהגת בה מצות עיר חומה".

ויש להסביר, שיש שני דינים בערי חומה: דין ראשון הוא בעצם הגדרת עיר חומה, שנקראת עיר חומה דווקא אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אף על פי שחברו חומותיה, וכל שלא היתה מוקפת בימיו הרי היא מגזירת הכתוב כבתי ערי החצרים, וזאת כוונת הרמב"ם במה שכתב 'אע"פ שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת', עתה' — הכונה בזמן הזה. (כמו שכתבנו לעיל בשם הריטב"א). ודין שני הוא המצוות

הנהוגות בערי חומה התלויות בקדושת הארץ ואם בטלה קדושת הארץ בטלו המצוות בערי חומה⁴. וכן כתב הגר"ח הלוי: "ורק כשגלו כיון שבטלה קדושת ארץ ישראל לא שייך נמי קדושת ערי חומה, דבתי ערי חומה ליכא רק בארץ ישראל" (בחידושי ערכין).

ויש לדקדק זאת מלשון הרמב"ם עצמו שכתב 'כל שהיתה... הרי היא כמוקפת... וכל שלא היתה... הרי היא כבתי ערי החצירים, ולא כתב הרי נוהג בהם קדושת ערי חומה... הרי לא נוהג בהם קדושת ערי חומה. ואולי זאת כוונת הרמב"ם בפירושו המשניות לערכין שם, וזה לשונו: "ראוי שתדע שמי שהיה מוקף חומה כשנכנס יהושע אף על פי שאינו מוקף עכשיו הרי דינו כדין המוקף, ומי שלא היה מוקף מימות יהושע אף על פי שהוא מוקף עכשיו — על שדה הארץ יחשב". דהיינו, תלות בלעדית בזמן יהושע. ואף מדברי התוספתא שם (ה, ז) ראייה: "בתי ערי חומה וחוצה לארץ (חלק מן הבית יוצא מחוץ לחומה) — הכל הולך אחר העיקר". ומשמע, שאם עיקר הבית בחוץ לארץ, אף על פי שהוא בעיר חומה (חל עליו 'שם' בית בעיר חומה), מכל מקום אין לו דין בתי ערי חומה מאחר שעיקרו בחוץ לארץ — במקום שלא נתקדש בקדושת ארץ ישראל⁵.

ובזה יתורץ מדוע נתלתה הגדרת ערי חומה בימות יהושע, והלא לדעת הרמב"ם קדושה שניה עדיפה שהארץ התקדשה בה בחוקה ולעיתיד לבוא, מה שאין כן קדושה ראשונה שבטלה, והרי לכאורה מצאנו כאן להיפך, ויש לומר שזאת מאחר שהגדרתה של עיר חומה תלוי במצבה בזמן יהושע בן נון. וכן משמע ממשטות לשון הגמרא (ערכין דף לד, ב): "יכול אפילו הקיפוח ישראל נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן עובדי כוכבים אף כאן עובדי כוכבים" — דהיינו, מגוירת הכתוב. ולכן הזכיר ה'כפתור ופרח' מצד אחד דברי רבי ישמעאל ברבי יוסי, כל שתבוא לך במסורת, מצד שני הזכיר כיון שעלה עורא מביאה שניה נתקדשו כל העיירות המוקפות חומה — דהיינו עם קדושת הארץ, וכן תתורץ התוספתא. ולכן גם מביא ה'כפתור ופרח' ראייה מן הרמב"ם.

ומיד עם התקדשות הארץ בקדושה ראשונה או שניה מתקדשות מאליהן ערי החומה⁶,

4 כן הקשה ותירץ הרב בוקשפן ב'כרם ציון', אוצר התרומות, אות י.

5 עוד ראייה כתב בספר 'מועדים וזמנים' (חלק ה, עמ' רו) מהמשנה בשבועות דף טז, שהראתה דרך להוסיף על העיר ועל העזרות ולא הראתה דרך להוסיף על ערי חומה, משמע שהכל תלוי בזמן יהושע, ואינו ראייה כל כך דאפשר לומר דהוא הדין. ובפני יהושע (מגילה דף ג, ב) כתב, שמה שהכל תלוי בשעת כיבוש יהושע הם הם דברי הגמרא כרך שהוא ישב ולבסוף הוקף — אינו נדון ככרך.

6 ולא כדברי הרב ישראלי ('ארץ חמדה', ספר א, שער ג, סי' ו) שכתב, שכל קדושת ארץ ישראל בקדושה שניה תלויה היא בערי חומה ונתקדשה על ידי הקדשתם, וקדושת ערי חומה היא קדושת מהנה ישראל בלבד. ולא כדברי 'מועדים וזמנים' (חלק ה, עמ' רו) שכתב, שסיבת קידוש ערי חומה הוא בגלל שזכינו לקדשם אף שהיו מוקפים חומה וכאילו הנס שם גדול טפי ולכן נתקדשו טפי. ולא כפי שחקר הרב חיים ישעיהו אקר ('כרם ציון', אוצר התרומות, עמ' ק), אם דין 'לוא' — לא חומה' מובנו הוא שיש לה עתה חומה בפועל,

כן הוא לפי העקרון שהוזכר לעיל⁷, וכן משמע מפשטות לשון הרמב"ם 'כיון שעלה עזרא נתקדשו'⁸, וכן כתב הגר"ח הלוי⁹.

על פי הדברים האלה מתורצת שפיר השגת הראב"ד בהלכה טו בסתירת דברי הרמב"ם. דלא קשה, דמה שכתב 'אע"פ שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת' — הוא הגדרת וחלות שם עיר חומה, אף על פי שפוסק הרמב"ם קדושה שניה קידשה לעתיד לבוא, ולא שפסק קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא (וביסודי מחלוקתם יבואר להלן בפרק ח).

ד. הצורך בהקפת חומה בקדושה שניה לדעת הרמב"ם

לפי האמור לעיל, שעיר חשובה מוקפת חומה דווקא אם היתה מוקפת חומה מזמן יהושע בן נון ואף שחרבו חומותיה, הסברה נותנת שאין צורך שתהיה מוקפת חומה בזמן קדושה שניה או שלישית שהרי על פי דינו של ר' אלעזר ברבי יוסי נתקדשו אפילו אין להן חומה, שלא חזר מעמד המוקפות חומה להיות כערי החצירים עם ביטול קדושת הארץ וערי החומה שבה. ואולי יש לפרש כן בדעת הרמב"ם, שאף שכתב 'כיון שעלה עזרא נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותה העת, אין כוונתו שיש צורך בהקפת חומה בפועל בזמן עזרא, ומה שכתב נתקדשו כל הערים המוקפות חומה — כוונתו שנתקדשו באותה העת כל הערים שיש להם שם של עיר חומה מזמן יהושע, והוא הדין לקדושה שלישית שלגביה לא הזכיר הרמב"ם צורך בהקפת חומה וכתב 'ויקדשו בתי ערי חומה', וצריך עיון.

אפשרות נוספת לביאור דברי הרמב"ם היא, שאף על פי ששם עיר חומה הוא דווקא אם העיר מוקפת מזמן יהושע בן נון, יש צורך גם בחומות גם בזמן חלות קדושה שניה (ואז יתבאר יותר פשטות לשונו וגם הדמיון בין ביאת עזרא לביאת יהושע). ולפי זה יתבארו דברי הרמב"ם על פי דברי התוספות (ערכין דף לד), שבגמרא שם נאמר דבתי ערי הלוויים אין להם דין בתי ערי חומה מדכתיב 'גאולת עולם תהיה ללוויים', וקפרידך בגמרא 'למה לי קרא הלא חומתן למיסתרינהו קיימא' ומשני, 'סלקא דעתך אמינא כל זמן שלא נסתרה יהא נוהג בה דין עיר חומה — קמ"ל דלא. והקשו שם בתוספות, מאי נפקא מינה אם נסתרה חומתן והלא דרשינן 'אשר לוא חומה אע"פ

או מובנו הוא שאף שאין לעיר חומה בפועל מכל מקום נשארת בקדושתה, ולדברינו דין 'לוא — לא חומה' מובנו שנשאר לעיר 'שם' עיר חומה.

7 ובוה יתורץ הא דלא מנו במשנה בכלים דין בתי ערי חומה שהוא מכוח קדושת ארץ ישראל הכללית הנמנית שם.

8 ואף שבקדושה שלישית כתב הרמב"ם 'ויקדשו', שלכאורה משמע שעל ידי מעשה יתקדשו ערי החומה, מכל מקום כוונתו ודאי למעשה של 'ביאת כולכם' בקדושה שלישית הגורם לחלות קדושה שניה. מדאורייתא (עיי' להלן פרק ח).

9 על הרמב"ם, הלכות שמייטה ויובל, שם. ולא כרש"י שהזכיר פעם שהתקדשו בשתי תודות ופעם כתב 'לא ידעתי במה נתקדשו', או כפי שכתב ה'טורי אבן' נתקדשו בקדושת פה.

שאינו לו עכשיו¹⁰, ותירצו כיוון שהן ראויות שלא תהא להן חומה לא תועיל קדושת חומה שהיתה קודם לכן (כנראה כוונתם שהתקדשה עם כיבוש הארץ) דהווי ליה כאילו לא היתה מעולם. וכתב ב'כרם ציון' (אוצר התרומות, עמ' קז), שאולי יש לומר זאת גם כאן "שאע"פ שנפילת החומה אינה מבטלת קדושתה אבל כיוון דבעת שגלו בטלה יסוד קדושת ערי חומה על ידי זה שבטלה הארץ, ואף במקומות שחומתן קיימת אם כן חשיב משום כך כעיר עצמה אינה ראויה לחומה, ולפיכך אמרינן דבעת קדושת עזרא בעינן חומה קיימת דאי לאו הכי לא חלה עליהן קדושת ערי חומה, כיוון שבכהאי גוונא אין ערים המוקפות חומה חשיבי כראויין לחומה משום שבטלה הארץ ובעינן לכל הפחות שיהיה חומתן קיימת".

והוא דוחק, שהרי לדברי התוספות לא נתפסה הקדושה מעולם בערים שאינן ראויות לחומה, בעוד שלדברי הרמב"ם מדובר על ביטול מכאן ולהבא בלבד. ויותר היה נראה לדמות לדברי התוספות (כתובות דף מה, הובא גם ב'משנה למלך' בית הבחירה ז, יג) שכתב שאם העיר מיושבת נכרים בטלה קדושת היקף חומה, אף על פי שיש הדין 'לוא — לא חומה'. ואולי היינו אומרים זאת גם כאן, שכמו שלתוספות ביטול הישוב מבטל עיר חומה, כך לרמב"ם ביטול הארץ מבטל עיר חומה (ואולי תוספות לשיטתם שיש קניין לנכרי להפקיע, אולם גם לרמב"ם לכאורה מועיל כיבוש מלחמה של גוי בארץ ישראל, וצריך עיון). והוא דוחק, כי לכאורה אין עניין של קדושת היקף לדעת הרמב"ם בהסברנו, שהרי הכל מכוח קדושת הארץ, ומה שכתב בתוספות שאם יושבים נכרים בטלה קדושת היקף חומה, אין הכוונה לביטול קדושת עיר החומה הבאה מחמת קדושת הארץ אלא לביטול קדושת עיר חומה שהיא קדושת מחנה ישראל שלא ייבנסו לתוכה מצורעים או מתים¹¹.

ה. הצורך בקדושה שלישית למוקפות חומה לדעת הרמב"ם

כבר כתב הרמב"ם, שכיון שעלה עזרא נתקדשו המוקפות חומה, וכן פסק בריש הלכות תרומות שקדושה שניה קידשה לעתיד לבוא. וצריך לברר לפי דבריו בצורך בקדושה שלישית, וגם שהביא לעניין קדושה שלישית את דרשת הגמרא המובאת לגבי קדושה שניה. וגם הקשו על דבריו, שלא נהג יובל בבית שני מדאורייתא (לפי דבריו בהלכות שמייטה ויובל י, ג). אם כן גם מוקפות חומה התלויות ביובל לא נהגו בבית שני, ומדוע כתב וקדשם עזרא.

וכבר כתב ר' חיים הלוי (על הרמב"ם שם), שאף שפסק הרמב"ם קדושה שניה קידשה לעתיד לבוא, מכל מקום יובל נהג בזמן בית שני מדרבנו, מאחר שליובל יש תנאים נוספים שרק עם התקיימותם יהיה דין יובל מדאורייתא, והתנאים הם 'ביאת

10 לכאורה הווי להם לתרץ, לא סבירא לן כמותו, ומדלא תירצו כן אלמא כולהו סבירי כמותו.

11 ועיין ב'משנה למלך' שם, וב'מקדש מלך', טור מלכה, עמ' צב—צג.

כולכם וכל יושביה עליה. חסרון התנאי של 'ביאת כולכם' הוא חסרון בעצם הארץ בעיקר דין ירושתה וקדושתה וחסרון התנאי של 'כל יושביה עליה' הוא חסרון שאפילו אם נתקדשה הארץ לכל דבר והתקיים התנאי של 'ביאת כולכם' מכל מקום צריך שיהיו גם בשנת היובל עצמה 'כל יושביה עליה' ולכן קדושה שניה לא הספיקה להתקדשות מלאה של הארץ לעניין קיום יובל מדאורייתא וממילא למוקפות חומה התלויות ביובל. ועל פי זה יש לומר, שביאה שלישית היא המשלימה לקדושת עזרא. וזה מה שכתב הרמב"ם בהלכה טז שם: "בעת ביאה שלישית... יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה", דהיינו חיוב היובלות והשמיטין למוקפות חומה מן התורה. ולכן הביא הרמב"ם כאן את הדרשה 'מה ירושת אבותיך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלה, אף ירושתך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלה, שחלות קדושה שני' לעניין יובל תסתים בפועל בביאה שלישית, אחרי שהיתה בכוח מזמן קדושה שניה ויש צורך בקדושה שלישית לא רק לעניין ערי חומה אלא גם לשמיטין ויובלות. ואף שמשמע שבזמן בית שני נהג דין מצורע במוקפות חומה (ברכות דף ה, א), וכן משמע ברש"י וברשב"א שם, וכן מהגמרא בגיטין (דף עה), שהלל תיקן לחייב את הקונה לקבל את כסף הגאולה, משמע שנהג גם דין בתי ערי חומה, יש לומר כמו שכתב הרמב"ן שם — שכל זמן שבית דין בארץ ישראל נהגו היובלות וכל הדינים משום זכר.

ולעניין מצורע אולי יש לומר, שאין דין מצורע תלוי כלל בתנאים של 'כל יושביה עליה' ושל 'ביאת כולכם' כדין יובל ובתי ערי חומה, אלא הוא עניין למוקפות חומה שייחשבו בקדושת מחנה ישראל. מה שאין כן דין בתי ערי חומה, שאינו מעצם קדושת מחנה ישראל שבערי חומה. ומטעם זה לא הוזכר במשנה של עשר קדושות ולכן נהג דין מצורע בימי בית שני על אף שלא נהג יובל ולא דין בתי ערי חומה.

על פי דברי ר' חיים התכוון הראב"ד בהשגתו בהלכה טז — 'הא דלא כרבי יוסי אלא במקומות שלא קדש עזרא' לומר, שלפי שיטתו בהלכות תרומות (א, כו) שאין צורך בתנאי של 'ביאת כולכם' ולכן ממילא הספיקה קדושה שניה בלבד ואין צורך בקדושה שלישית כלל אלא למוקפות חומה שייכבשו או לראשונה. אולם אפשרות אחרת להסביר בדברי הרמב"ם, שבאמת אין צורך כלל בקדושה שלישית לתחולת יובל ודין מוקפות חומה, אלא למוקמות שלא קודשו בעליית עזרא, ואם כן לא התכוון הראב"ד בהשגתו אלא לתוספת ביאור בלבד. אולם אין לומר זאת, מאחר שתלינו כל המוקפות חומה בזמן יהושע דווקא, והרמב"ם עוסק תמיד באותן הערים, מפשטות לשונו שכתב 'וכן לעתיד לבוא' משמע שכולל דווקא את ערי החומה שדובר בהן בזמן קדושה שניה. ואולי מתכוון הרמב"ם לומר, שלעתיד לבוא יתקדשו כל הערים המוקפות חומה במקומות שלא כבש יהושע ובחומה מזמן יהושע.

ו. אם יש צורך בהקפת חומה בפועל בזמן ביאה שלישית

גבי ביאה שלישית שלעתיד לבוא, שלא הזכיר הרמב"ם צורך בהקפת חומה, יש לברר אם יש צורך בחומה של ממש או לא.

כבר כתבנו בפרק ד לפי ההסבר הראשון שם, שכשם שאין צורך בחומה ממש בזמן קדושה שניה כך אין צורך בחומה ממש בביאה שלישית. אולם לא כן כתב בחינוך (מצוה שמ), וכשהוא מביא את דברי הרמב"ם בהלכות טו—טז הוסיף וכתב: "וכן כשיבוא משיח בביאה שלישית נתחיל למנות שמיטין ויובלות ויתקדשו בתי ערי חומה שיהיו מוקפין באותה העת", דהיינו בדומה ללשון הרמב"ם גבי קדושה שניה ומשמע שדין עיר חומה בביאה שלישית כדין עיר חומה בקדושה שניה ויש צורך בחומה ממש. וצריך עיון.

ולדעת הרב בוקשפן (לעיל, וב'כרם ציון' שם) יש לומר, דדווקא בזמן עליית עזרא לאחר שבטלה קדושת הארץ העיר נחשבת כאינה ראויה לחומה, ויש צורך בהקפת חומה בפועל, מה שאין כן בביאה שלישית שעדיין קדושה שניה קיימת נחשבת העיר כראויה לחומה ואין צורך בחומה ממש וכל שכן שאם נפלו חומות שמוזן קדושה שניה, העיר נחשבת כעיר חומה רגילה.

ולשיטת הראב"ד, שבפשטות סובר שכל קדושה שלישית תהיה דווקא בשטחים חדשים שייכבשו או שאין סומכים על ימות יהושע שהראשונות בטלו, יש לומר שכמו שיש צורך בחומה ממש בזמן קדושה שניה כך יהיה צורך בחומה גם בערים חדשות שייכבשו אז כדי שיחולו עליהן דיני ערי חומה. עוד יש לומר בדעתו, שאם נפלו החומות בקדושה שניה יש צורך בהיקף חומה באותן הערים כדי שיתקיימו בהן דיני ערי חומה, מאחר שמשמע בהשגתו בהלכה טו שנדחה דינו של ר' אלעזר ברבי יוסי מהלכה מאחר דתלוי בזה שסובר קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא (לעיל פרק ב), ואם כן יש תמיד צורך בחומות קיימות. ולכאורה נראה להיפך, שאין צורך בחומות קיימות אף לדעת הראב"ד, לאחר שלא השיג בהלכה טו 'הא במקומות שקדש עזרא ונפלו החומות'¹²

עוד יש לומר, שבאמת אין משמעות הגנתית לחומה בימינו כמו שהיה לה בימים קדמונים, ומתוך המציאות האלקית נקיש לתורה האלקית.

ז. מדוע לא הזכיר הרמב"ם את שמות הערים המוקפות חומה המוזכרות במשנה בערכין

לפי דברינו לעיל (פרק ג) על פי זמן יהושע בלבד יש לקבוע מה הן ערים מוקפות חומה, שאם לא היו לעיר חומות באותה תקופה אפילו הוקפה אחר כך בזמן עזרא לא תיחשב כעיר חומה לכל דיניה. אלא שלפי זה יש להקשות, למה לא מנה הרמב"ם את הערים המוקפות חומה הנזכרות במשנה, שהרי יש נפקא מינה לדינא אף לימינו אם היו מוקפות חומה מזמן יהושע בן נון.

ויש לומר בדעת הרמב"ם, שפסק כברייתא בתרא דרבי ישמעאל ברבי יוסי בגמרא

12 ואם יהיה מספיק לבנות חומות שנפלו בזמן קדושה ראשונה או מזמן עזרא ואילך, עיין במחלוקת המהרש"א וה'פני יהושע' בדברי התוספות במגילה דף ג, ב, הובא ב'כרם ציון', אוצר התרומות, עמ' קח. וכל שיטת התוספות והתוספות רא"ש שם לא הבנת, וצריך עיון.

בערכין: "ולא אלו בלבד אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל מצוות הללו נוהגות בה". וכשחרבו שמונת הערים הנזכרות במשנה בזמן חורבן בית שני (בכל אופן עמדו על תילן לפחות עד סוף תקופת התנאים — 'דברי יוסף'), הרי הן כשאר הערים, שרק אם יש מסורת על זיהויין תיחשבנה על המוקפות חומה.

וצריך עיון, שהרי כברייתא זאת תלויים דברי רבי ישמעאל ברבי יוסי בנימוק כל שתעלה לך מסורת מאבותיך... מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, בניגוד לפסק הרמב"ם בזה. וודאי דבריו של הרמב"ם אינם לפי ברייתא קמא, אף על פי שברייתא זאת סברה קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, מאחר שלברייתא זאת נמנו שמונה ערים אלו בדווקא. ואפשר שמחמת קושי זה דחה הרמב"ם את הברייתות בשם רבי ישמעאל מהלכה ¹⁸, ואם כן אין שום הוזה אמינא שדברי ר' אלעזר ברבי יוסי תלויים בדברי מאן דאמר קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא לדעתו. וצריך עיון גדול.

ואין לפרש בדעת הרמב"ם, שבטלה קדושה שניה לגמרי, ולכן לא מנה הרמב"ם ערים אלו, שהרי מפורש כתב שקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא. וכן אין לפרש שחרבה חומתן ולכן לא הזכירן, מאחר שיש נפקא מינה בהזכרתן אף לעתיד לבוא ואולי יש צורך בחומות חדשות במקום הקודמות שנפלו.

ח. ביסוד מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

יש לומר, שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד בדין ערי חומה יסודה במחלוקתם לעניין קדושת ירושלים, שגחלקו הרמב"ם והראב"ד שם (בית הבחירה פרק ו'), אם קדושה ראשונה קדשה את ירושלים והמקדש לעתיד לבוא. וזה לשון הרמב"ם: "אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אע"פ שאין שם חומות שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא". והשיג שם הראב"ד: "סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו ובכל מקום במשנה אם אין מקדש — ירקב, ובגמרא אמרו דגפול מחיצות אלמא למאן דאמר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא לא חלק בין ירושלים לשאר ארץ ישראל עד כאן לשונו".

ודברי הרמב"ם שם הם בוודאי על זמן שלפני החורבן נאמרו, דאם חרב המזבח מזבח איתקש לבכור וממילא לא אוכלין מעשר שני דאין אוכלין מעשר שני אלא בפני הבית. ולכאורה קשה על הרמב"ם שכתב 'אע"פ שאין שם חומות', והלא ערי חומה אפילו אם נפלה החומה תישאר הקדושה מדין 'לוא' — לא חומה? אלא ודאי שסובר, שדין 'לוא' — לא חומה' לא שייך בירושלים.

אולם הראב"ד כתב 'נפלו מחיצות', ומכאן סובר שהקדושה בירושלים תלויה בהימצאות החומה, כמו שכתב בהלכות שמיטה ויובל, דהיינו דהקדושה בירושלים

13 וראה בספר 'ארץ חמדה', ספר א, שער ג, סימן ט, שדחה אותן מטעמא אחרינא.

ובעיר חומה היא קדושה מיוחדת מכוח המחיצות (ולא כפי שכתבנו לעיל בדעת הרמב"ם שקדושת עיר חומה היא כקדושת הארץ). ויש להקשות, שעדיין לא מוכח שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, מאחר שאפשר עדיין לבנות שהרי קיימת הקדושה, אלא ודאי הוא לשיטתו בהלכות שמיטה ויובל שאם נפלו מחיצות מיד בטלה הקדושה (וכן אם בטלה קדושת הארץ אף על פי שהעיר בחומתה בטלה קדושתה). נמצא דלהרמב"ם, חומות ערי חומה דינם שונה מחומות ירושלים ואין שייך בירושלים כלל הדרשה 'לוא — לא חומה'. ולהראב"ד חומות ערי חומה הן כחומות ירושלים שאין דורשים 'לוא — לא חומה', ואולי משום דסבירא ליה משום שהיא קדושה מיוחדת כקדושת ירושלים שהיא בשתי תודות, מה שאין כן לרמב"ם הסובר שקדושת ערי חומה היא כקדושת הארץ ומתקדשות עמה ('כרם ציון' שם).

ולכן גם תולה הראב"ד דין 'לוא — לא חומה' בדין קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא ואם בטלה קדושה ראשונה בטל דין 'לוא — לא חומה' ובטלה קדושת ירושלים (שלדעת הרמב"ם התקדשה מקדושה ראשונה). ומסוגיות הגמרא בשבועות (דף טז, א) ובמגילה (דף י, א) המביאות את הברייתות בשם רבי ישמעאל ברבי יוסי כאשר הסוגיות שם דנות על קדושת ירושלים והמקדש, משמע לכאורה שקדושת ערי חומה היא כקדושת עיר ירושלים. וכן כתבו התוספות בשבועות: "קדושת הארץ לגבי תרומות ומעשרות בטלה, והכא איירי בקדושת מחיצה דאפשר שלא בטלה משום דאיכרי נחלה וקדושת בתי ערי חומה דמייתי נמי בסמוך נמי הוי קדושת מחיצה" (ועיין עוד ביומא דף מד, א). ולחד תירוצא בתוספות יבמות (דף פב, ב), קדושת מחיצות המקדש שנפלו גם כן קיימא מדין 'לא — לא חומה' (אף על פי שבקיום הדרשה חולק על הראב"ד). אולם מן התוספות בובחים (דף סא, א) שכתבו: "ותנאי דמייתי התם (בסוגיא במגילה) בקדשה ולא קדשה, רהטא דהש"ס הוא משום דאידי דנקט קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא נקט כתנאי ומייתי פלוגתא דבתי ערי חומה דדמי לקדושת הארץ דמשווי להו אהדדי". ובשיטה מקובצת שם הוסיף את המלים: "ומייתי פלוגתא דבתי ערי חומה ולא משום דדמיא ליה, דיש חלוק בין קדושת בית לבתי ערי חומה אבל ודאי קדושת ערי חומה דמיא לקדושת הארץ"¹⁴.

וכן כתב ברמב"ן בחידושי (לשבועות דף טז), דקדושת ערי חומה חלוק מקדושת ירושלים. ועיין גם בזה שהקשה ב'חזון איש' (שביעית דף ג), שאם מדמינן ערי חומה לירושלים להווי קדושה ראשונה קיימת ואי קדושה שניה קיימת בארץ — למה בטלה קדושת ערי חומה. ותירק, "שאיין ראוי לקיים קדושת בתי ערי חומה לשעתה שאין נפקותא בקדושתן, שאין דין בתי ערי חומה נהוגות בזמן שאין יובל גוהג, אף אם יהיו מקודשים וקידשו הארץ לעניין תרומות ומעשרות, ומכל מקום ראוי לקדש, שאם יבואו רוב ישראל טרם שישבוו מלך ונביא וסנהדרין נמי יתחייבו בתרומות ומעשרות". ומה שלא השיג הראב"ד בהלכות מגילה הנקראת אף בכרך מימות יהושע שחרבו

14 ובמקומות אחרים בתוספות נשאר בתמיהות גדולות וראה ב'עיר הקודש והמקדש', חלק א, עמ' סז.

חומותיו, הוא משום שסבר שטעם קריאת מגילה בערים הרבות הוא בט"ו מטעם 'עשו
זכר לארץ ישראל שהיתה חרבה באותם ימים', שאין גדר עיר חומה שלעניין פורים שווה
לגדר עיר חומה שלעניין בתי ערי חומה. ואולם יש לעיין בזה, שכן בגמרא במגילה
(דף ג, ב) מדמים גדר עיר חומה לעניין שני דינים אלו זה לזה.

ט. פירוש ה'כסף משנה' ודעימיה בדעת הרמב"ם

ובכסף משנה כתב להסביר בדעת הרמב"ם (על הקושיות המוזכרות בפרק ג), שדרשת
ר' אלעזר ברבי יוסי נדרשת לזמן קדושה ראשונה בלבד ולא לזמן קדושה שניה (ואין
שני דינים במקופות חומה כפי שכתבנו שם). והנפקא מינה היא, שלפי דברינו שיש
שני דינים במקופות חומה לא היה כוח לעזרא לקדש ערי חומה חדשות שנבנו בימיו
(וכן כתב בשו"ת מהרי"ט סי' לו, 'ערוך השולחן', 'טורי אבן', הגריעב"ץ, 'קרית ספר',
ו'תפארת ישראל' במשניות 16). אולם לפי הסבר ה'כסף משנה' לכאורה יהיה כוח ביד
עזרא לקדש ערי חומה חדשות, דמאי שנא, וכן המלך המשיח בידו לקדשן (וכן כתב
המהרי"ק והרדב"ז בדעת הרמב"ם וה'מנחת חינוך').

ועל דרך זאת קשה מאוד, שלא משמע שר' אלעזר ברבי יוסי וריב"ל דיברו על
זמן קדושה ראשונה בלבד. ואם יש כוח ביד עזרא לקדש ערי חומה חדשות, למה לא
יתקיים בהם דין ר' אלעזר ברבי יוסי (ואמנם כן כתב הרדב"ז על הרמב"ם שם, אף
שלא הזכיר זאת הרמב"ם גבי קדושה שניה ורק לגבי קדושה ראשונה). ואמנם כתב
ב'דברי יוסף'¹⁶, שלדעת ה'כסף משנה' ברמב"ם אין הכי נמי אין כוח לעזרא לקדש
ערי חומה חדשות שנבנו בימיו וראיה מלשון הרמב"ם שכתב שעם עליית עזרא נתקדשו
כל הערים המוקפות חומה באותה העת. ועדיין קשה, מדוע לא יתקדשו ערי חומה
חדשות אם לא כפי שכתבתי לעיל פרק ג, ומנא ליה לרמב"ם דין זה. ואולי יש לומר
שמקורו של הרמב"ם הוא בדברי ריב"ל עצמו וכפי שהסביר ה'פני יהושע' בגמרא
המגילה שם: "כרך שחרב — בזמן קדושה ראשונה, ואח"כ ישב — בזמן עזרא נדון
ככרך".

עוד קשה לשיטתם, שייצטרכו לחלק בין דין קריאת המגילה ששם דורשים לכולי
עלמא 'לוא — לא חומה' גם לזמננו (ואף הראב"ד לא השיג שם), לבין דין בתי ערי
חומה הנדרש לדעתם לזמן קדושה ראשונה בלבד. וקשה, מאחר שמפשוט לשון הש"ס
במגילה וערכין משמע, שאין חילוק בזה ודרשה זו נדרשת לשני הדינים.
עוד הסביר ה'דברי יוסף', שמה שכתב הראב"ד 'הראשונות בטלו משבטלה הארץ
אע"פ שהחומה קיימת ואם נפלה חומתן מיד בטלה קדושתן', כוונתו במלים 'ואם נפלה

15 וכן הוא ב'מצות ראייה' (עמ' צג): "שלדעת המהרי"ט והטורי אבן דעזרא קדש רק אותם
המוקפים של ימות יהושע משום דבאמת המוקפים מימות יהושע לעולם תלוי בהם דין
מוקפים".

16 לר' יוסף שוורץ, 'בעל תבואת הארץ', תשובה ב.

חומתן מיד בטלה קדושתן' שבזמן קדושה שניה אין מקבלין את דרשת ר' אלעזר ברבי יוסי, ואם כן אין בזה לדעתו מחלוקת כלל בין הרמב"ם לראב"ד, וצריך עיון.

י. לסיכום הדברים בפשטות לדעת הרמב"ם:

א. לעיר חומה קדושה מחנה ישראל הכולל איסור קבורת מתים בה וחייב שילוח מצורעים ועוד, קדושה שאינה באה עם קדושת הארץ שלעניין המצוות התלויות בה.

ב. גדר עיר חומה נקבע על ידי היות העיר מוקפת חומה בזמן כיבוש הארץ¹⁷. ואף על פי שחרבו החומות, נשאר לה שם עיר חומה לגבי דיני בתים שבתוכה ומגרשים מסביבה וקוראים בה מגילה בט"ו באדר.

ג. לדעת הרמב"ם, עיר חומה מתקדשת עם התקדשות הארץ לעניין המצוות התלויות בה ומתבטלת קדושתה עם התבטלות קדושת הארץ. ובגלות בבל לכולי עלמא בטלה קדושתה עם ביטול הארץ, ואינה צריכה קידוש מיוחד ורק עם התקדשות הארץ ינהגו בעיר כל דיני ערי חומה.

ד. עם עליית עזרא נתקדשו ערי החומה עם קדושת הארץ (ונחלקו אם יש צורך בהקפת חומה אז) אף על פי שלא נהג אז יובל מדאורייתא, מאחר שלא היו כל יושביה עליה, ואף לא נתקיים התנאי של 'ביאת כולכם' ואם כן לא נהגו הדינים שבסעיף ב מדאורייתא אלא מדבריהם ומשום זכר¹⁸.

ה. בביאה שלישית יתקדשו לגמרי הערים המוקפות חומה, ובפשטות אין צורך בהקפת חומה ממש באותו זמן, וייתכן שיתקדשו אף ערי חומה מזמן יהושע בן נון בחוץ לארץ שייכבשו אז לראשונה.

ו. לפי כל האמור לעיל, חברון העתיקה שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע יש לה גדר מוקפת חומה, ואף שנחרבו חומותיה על ידי הלויים (במסקנתנו במאמר 'חברון אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון'), אם נניח שרחבעם שיפץ ובנה חומות חדשות באותו מקום ובו התיישבו עולי בבל, עם התקדשות הארץ בקדושה שניה לדעת הראב"ד יחולו בה כל דיני ערי חומה, אף על פי שחרבו חומותיה אחר כך (אם נניח שגם לדעתו בקדושה שניה אין צורך בחומה ממש לאחר התקדשות קדושה שניה). ולדעת הרמב"ם, עם 'ביאת כולכם' (ששים רבוא — כמו שכתבו כמה אחרונים) ועם רוב יושביה עליה במהרה בימינו ינהגו בה דינים אלו אף על פי שאין לה חומה עכשיו.

י"ז. לכתוב לזכר — חידוש גדול השמיענו רבינו שישאל יכבשו הארצות

כימי קדם כימות יהושע בן נון.

יהי רצון שיהיה כן במהרה בימינו".

(מעשה רוקח')

17. עיין במאמר 'חברון אם היא עיר מוקפת חומה' לגבי הזמן המדויק ולגבי בוני החומה.
18. ואולי היה חייב מדאורייתא במעשרות ושמיטה וערי חומה בזמן מלכי בית-השמונאי לדעת הרמב"ם. כן כתב הרב בנימין רבינוביץ תאומים (מוריה, טבת תשל"ה) ובספר 'חלת לחם' פרק א, אות כג.